

Мамчур Л. Розвиток мовної особистості – пріоритетний напрям сучасної лінгводидактики / Л.І.Мамчур // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми лінгводидактики: реалії та перспективи» [Електронний ресурс] / за заг. ред. І.В. Гайдаєнко. – Херсон, 2016 – С.105 - 111.

Мамчур Лідія Іванівна,

доктор педагогічних наук, професор

кафедри практичного мовознавства

Уманського державного педагогічного

університету імені Павла Тичини

Розвиток мовної особистості – пріоритетний напрям сучасної лінгводидактики

Якісні зміни, що відбулися у свідомості громадян незалежної України, вимагають перегляду стратегії шкільної мовної освіти – головного завдання сучасної освітньої політики в державі. Зростання соціальної ролі молоді людини, її активне творче самовиявлення зумовлюють необхідність формування комунікативно компетентної мовної особистості, здатної вміло користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях, зберігати й примножувати цінності та ідеали народу.

Освіта ХХІ століття зорієнтована на формування національно-мовної особистості, здатної вільно і комунікативно доцільно спілкуватися в різних сферах суспільного життя, створювати необхідні умови для обміну інформацією. Сучасне розуміння проблеми розвитку мовної особистості зумовлює переосмислення навчання української мови в основній школі, де змінюються акценти із засвоєння знань із теорії мови на формування життєво необхідних умінь їх використовувати. Основна мета шкільного навчання української мови розглядається в площині формування комунікативної компетентності учня, його здатності до ефективного спілкування за допомогою вербальних і невербальних засобів, творчого розвитку в комунікативній взаємодії.

Пріоритетний напрям сучасної української лінгводидактики у загальноосвітній школі – формування і розвиток мовної особистості, котра є носієм мови, дбає про її красу й функціонування, володіє мовними знаннями і високим рівнем мовленнєвих і комунікативних умінь та навичок. Нині необхідний пошук оптимальних шляхів формування мовної особистості, підготовки її до розв'язання питань у будь-якій сфері діяльності. Вирішення цієї важливої проблеми спрямоване на розвиток комунікативної компетентності учнів, що вимагає врахування лінгвістичних, психолого-педагогічних та лінгводидактичних наукових засад для досягнення високого рівня культури спілкування.

Проблемі формування мовної особистості присвятили свої праці лінгвісти (І. Білодід, Л. Булаховський, Ф. Буслаєв, В. Виноградов, І. Вихованець, Ю. Караулов, Л. Мацько, О. Потебня, Л. Щерба), педагоги (О. Савченко, О. Сухомлинська, А. Хуторський), психологи і психолінгвісти (Б. Баєв, Л. Виготський, І. Зимня, О. Леонтєв, О. Лурія, І. Синиця), лінгводидакти (Н. Бабич, О. Біляєв, А. Богущ, Л. Варзацька, М. Вашуленко, Є. Голобородько, Т. Донченко, В. Мельничайко, Г. Михайловська, М. Пентилюк, В. Сухомлинський, О. Хорошковська, Г. Шелехова) та ін.

Термін «мовна особистість» увійшов у вжиток наприкінці ХХ – початку ХХІ століть і впроваджений у життя необхідністю формувати сучасну людину, яка буде успішною в комунікації, вмітиме спілкуватися, творчо мислити й діяти. На сучасному етапі дефініція «мовна особистість» розробляється й трактується вченими широко і по-різному.

Національно-мовна особистість – це носій рідної мови, який не лише володіє сумою лінгвістичних знань (знає мовні поняття і відповідні правила чи репродукує мовленнєву діяльність), а саме той, у кого виробились, сформувалися навички активної роботи зі словом, той, хто вміє активно спілкуватися, досягати поставлених комунікативних цілей і намірів. Водночас, мовна особистість – це мовець, котрий розширює функції мови, творить українськомовне середовище в усіх сферах суспільного життя,

відроджує культуру, звичаї й традиції народу, подає зразки висококультурного інтелектуального спілкування літературною мовою.

Ю. Караулов визначає мовну особистість як сукупність здібностей і характеристик людини, що зумовлюють створення та сприйняття нею мовленнєвих висловлювань (текстів). Нам імпонує думка вченого, хоча вважаємо, що, крім означених характеристик, необхідно ще враховувати знання, вміння і навички особистості, потрібні для словесного вираження думки. Ю. Караулов пропонує модель мовної особистості, що включає три взаємопов'язані і взаємодоповнювальні рівні:

- ❖ вербально-семантичний – це лексикон індивіда, що включає лексеми і граматичні форми слів;

- ❖ мовно-когнітивний передбачає актуалізацію й ідентифікацію притаманних соціуму (мовній особистості) знань та уявлень про світ, які створюють колективний і/або індивідуальний когнітивний простір (поняття, ідей, концепти); відображає тезаурус, культуру особистості;

- ❖ мотиваційний, або рівень діяльнісно-комунікативних потреб, що відображає прагматику особистості, тобто систему цілей, мотивів настанов й інтенцій, пов'язаних з правилами, тактикою комунікації [3, с. 238].

Запропоновані вченим рівні моделі мовної особистості є важливими для формування комунікативної компетентності учнів. Перший рівень – вербально-семантичний – передбачає володіння природною мовою. Це, по суті, мовна предметна компетентність, що ґрунтується на знаннях мови як системи мовних одиниць, правил поєднання їх, вживання відповідно до функційних можливостей та виявляється у володінні мовними вміннями і навичками на основі знань лінгвістичної теорії. Вербально-семантичний рівень мовної особистості є виявом її комунікативної компетентності, здатності застосовувати на практиці власні мовні, мовленнєві та комунікативні знання, вміння й навички. Другий рівень – когнітивний охоплює інтелектуальну сферу особистості, даючи досліднику вихід через мову, через процеси говоріння і розуміння – до знання, свідомості, процесів пізнання людини. Його одиницями є поняття, що виформовуються у кожної

мовної особистості в більш чи менш упорядковану, систематизовану картину. Третій рівень – прагматичний, охоплює мету, мотиви, інтереси, настанови та інтенціональності й забезпечує в аналізі мовної особистості закономірний перехід від мовленнєвої діяльності до її осмислення.

М. Пентилюк визначає мовну особистість через призму лінгводидактики як такого носія мови, який «добре володіє системою лінгвістичних знань (знає мовознавчі поняття і відповідні правила), продукує мовленнєву діяльність, має навички активної роботи зі словом, дбає про мову і сприяє її розвитку [5, с. 85]». Ми поділяємо думку вченої, мовна особистість повинна мати набутий людиною мовний досвід, прагнення втілювати його в комунікативний простір, палке бажання розвитку української мови загалом.

Вважаємо, що **мовна особистість** – це високоосвічена людина, котра володіє високим рівнем мовної, мовленнєвої спроможності, духовності та культури і здатна втілювати їх в суспільну діяльність для досягнення успішного спілкування та поставлених життєвих цілей. Український тип сучасної мовної особистості постає і розвивається на концептуальних положеннях української лінгводидактики, філософії, соціології, лінгвістики й психології, на культурному досвіді, здобутках народу, його морально-етичних цінностях. Отже, мовна особистість характеризується такими якостями, як знання лінгвістичних одиниць, необхідних для їх реалізації в усному та писемному мовленні, знання предмета й теми висловлювання, знання поведінки у процесі спілкування та ін. Ураховуючи вище викладене, вважаємо за слушне наголосити, що мовна особистість – це комунікативно компетентна особистість, тобто людина, що оперує життєво необхідними знаннями, вміннями й навичками.

Комунікативна компетентність є ключовою в розвитку мовної особистості, котра характеризується знанням мовних одиниць, умілим їх використанням у практичній мовленнєвій взаємодії, розвиненим мовленням і мисленням, свідомим ставленням до вивчення й використання української мови в культурному середовищі. Комунікативна компетентність є виробленою, розвиненою здатністю людини налагоджувати й підтримувати

необхідні контакти в суспільному спілкуванні; сукупністю знань, умінь і навичок використання вербальних і невербальних засобів для адекватного сприйняття й відображення дійсності в різних комунікативних ситуаціях; системою набутого досвіду комунікативного спілкування. Комунікативно компетентна мовна особистість має не тільки володіти досягненнями культури власного народу, а й розуміти людей інших національностей, релігій, культур, мов, політичних уподобань, соціального становища та з повагою ставитися до них. Комунікативна компетентність загалом становить комунікативний потенціал особистості, який характеризує її комунікативні здібності, можливості та визначає якість, успішність її спілкування в різних сферах життєвої діяльності; визначається врахуванням самостійності мовленнєвої діяльності особистості і є практичним аспектом проблеми взаєморозуміння, відображає рівень культурного розвитку особистості в суспільстві, виступає одним із чинників виховання толерантності, взаєморозуміння. Вона є «показником поінформованості суб'єкта спілкування у сфері комунікації [1, с. 85]», задовільного оволодіння певними вміннями і навичками, правилами, нормами поведінки під час спілкування. Успіх комунікації значною мірою залежить від комунікативної компетентності співрозмовників, компетентності адресанта й адресата.

На нашу думку, комунікативна компетентність – загальне родове поняття і включає низку часткових видових понять – мовну, мовленнєву, власне комунікативну, соціокультурну, діяльнісну (стратегічну) компетентності [4]. Усі вище означені субкомпетентності формуються на основі відповідних змістових ліній мовного компонента Державного стандарту базової та повної середньої освіти [2].

У вітчизняній лінгводидактиці останніх років усталилося поняття «національно-мовна особистість», що ґрунтується на принципі активної комунікації, вмінні продукувати висловлення різного ступеня складності і насиченості національно-маркованими одиницями, тобто властивими мові словами, формами, словосполученнями, реченнями відповідно до стилю спілкування. На це спрямовує Державний стандарт загальної середньої

освіти, де визначено основну мету навчання мови – «формування особистості, яка володіє вміннями і навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися мовними засобами у різних сферах і жанрах мовлення, тобто в забезпеченні належного рівня мовленнєвої компетентності учнів, що є однією з найважливіших умов їхньої соціалізації [2, с. 18]».

Мовна особистість, безперечно, – явище суспільне. Вона існує і реалізується тільки в комунікації з іншими людьми, за допомогою мовних засобів вона виражає себе, свій внутрішній світ і світобачення, свій естетичний, етичний та інтелектуальний розвиток, багатство мовного запасу, комунікативні вміння і навички.

Нині шкільна мовна освіта повинна готувати мовну особистість, органічно адаптовану до життя у світі багатоманітних зв'язків – від контактів із найближчим оточенням до глобальних зв'язків. Тому так важливо навчити учнів співжиття з іншими людьми, взаєморозуміння. А це означає, що необхідно озброїти не лише знаннями української мови майбутніх громадян України як потужного національно-об'єднувального чинника, але й забезпечити належні вміння і навички володіння мовою під час мовленнєвої комунікації в різних ситуаціях, оскільки успіх комунікації великою мірою залежить від компетентності комуніканта (мовця) і комуніката (співрозмовника), тобто від сформованих рис комунікативної компетентності мовної особистості.

Література:

1. Булгакова В. Адаптувати людину до життя. До питання про співвідношення понять «комунікативна компетентність» та «комунікативна компетенція» / В. Булгакова // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2005. – № 6 (16). – С. 82 – 86.

2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Проект // Дивослово. – 2011. – № 7. – С. 20–27.

3. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. – Изд.4-е. – М. : Эдиториал, 2004. – 264 с.

4. Мамчур Л. І. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи : монографія / Л. І. Мамчур. – Умань : Видавець «Сочінський», 2012. – 448 с.

5. Словник-довідник з української лінгводидактики : навчальний посібник / [За ред. М. Пентиліук]. – К. : Ленвіт, 2003. – 149 с.